

χρόνον κατ' ἐξοχήν. Ὅσακις ἡ φιλοσοφία ἐσύρθη εἰς τοὺς δρόμους, τὰ πολιτικά θέματα καὶ τοὺς κοσμικοὺς κύκλους, ὑπῆρξε κατ' οὐσίαν ἀναξία λόγου εἴτε παρεξηγημένη ὑπόθεσις, εἴτε θῦμα ἠθελγημένης ἐκμεταλλεύσεως. Ὅχι ἡ ἐκ τῆς ἀγνοίας ὑποβαλλομένη ἀπάρνησις, ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς ἀληθείας ἐπιβαλλομένη ὑπέρβασις τῆς ἐποχῆς ἀποτελεῖ φιλοσοφικὸν λειτούργημα· ὄχι διὰ τῆς προσαρμογῆς τῆς σκέψεως πρὸς τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ καιροῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς μεταβάσεως ἐκ τοῦ προσκαιροῦ πρὸς τὸ ὡς ἀνεπίκαιρον ἐπίκαιρον καταξιούται ὁ λόγος.

Ἐντὶ τοῦ ἐπιστημονικῶς ἀντικειμενικοῦ, ἡ ἐπιτακτικότης τῆς φιλοσοφικῆς ἀληθείας. Ἡ γνῶσις καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐκπροσωπεῖται, δὲν εἶναι «αὐταὶ ἑαυτῶν ἕνεκεν», ἀλλὰ μόνον τότε ἀποκτοῦν ἐσωτερικὴν δικαίωσιν, ὅταν οἱ ἐπιστήμονες ζοῦν ὡς «θεωροῦντες», δηλαδή ὅταν βλέπουν τὸ ἔργον τῶν ὡς τρόπον πνευματικῆς αὐτοδημιουργίας, οὔτε ὡς ἐρασιτεχνίαν οὔτε ὡς ἐπάγγελμα, ἀλλ' ὡς ἐπιταγὴν καταξιώσεως τῆς παρουσίας των ὡς ἐκπροσώπων τοῦ πνεύματος. Διὰ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ αἰτήματος αὐτοῦ θεμελιώνουν τὴν μεταφυσικὴν των βεβαιότητα, διότι πείθονται ὅτι ἔχουν ἐν νόημα ἐντὸς τοῦ κόσμου, ἐν ὅμως νόημα, τὸ ὁποῖον ἴσως ἡ προοπτικὴ τῆς ὠφελιμότητος ἐνισχύει, ἀλλ' ὅταν ἐξαντλῆ, ἐξανεμίζει. Ἐκ τῆς ἀλλῆς πλευρᾶς τὸν συνάνθρωπον, ὁ ὁποῖος παρακολουθεῖ τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον, ἐνδιαφέρει τὸ ἀμεσον ἢ ἐλπίζομενον πρακτικὸν ἀποτέλεσμα καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ γνῶσις, τὴν ὁποίαν ἐκείνη ἐπιτυγχάνει, ἔχουν πολιτιστικὸν νόημα, ἔταν δὲν προβάλλουν ὡς αὐτοσκοπός. Διὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτὴν ἀνεπάρκειαν, ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις εἰς ἀντάλλαγμα διαθέτει ἀντικειμενικὸν κύρος. Ἡ ἀλήθεια καὶ ὁ χῶρος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναπτύσσεται, ἡ φιλοσοφία, στεροῦνται τοῦ κύρους αὐτοῦ, ἔχουν ὅμως δι' ὅσους φιλοσοφοῦν ἐπιτακτικὸν χαρακτῆρα. Ὅτι παρουσιάζεται ὡς ἀλήθεια, δὲν ὁμοιάζει πρὸς μίαν διήγησιν, ἀλλὰ πρὸς μίαν κλήσιν. Διὰ αὐτὸ ἀφορᾷ εἰς ὄλους, ὅσοι ἔχουν πνευματικὰ ὦτα, ἀποκτᾷ δ-

μως τὴν σημασίαν τῆς ἀναλόγως τῆς ἀνταποκρίσεως ἐκείνων, οἱ ὅποιοι τῆς ἐπιφυλάσσουν μίαν θεωρητικὴν ὑποδοχὴν. Ἡ διὰ τῆς αὐθυπερβάσεως τοῦ λόγου ἐπιτυγχανομένη ἀνταπόκρισις αὐτὴ συμπλέκει τὸ εἶναι πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Τὸ πάντοτε ἰδιότυπον αὐτὸ θεωρητικὸν πλέγμα καλεῖται φιλοσοφία.

Ἡ φιλοσοφία συνδέει ἄνθρωπον καὶ εἶναι ὑπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ κατ' ἐξοχὴν. Δημιουργεῖ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸν θεωρητικὸν λόγον, διότι καλλιεργεῖ ἐντὸς του τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ νοήματος τῆς παρουσίας του. Τὸ νόημα αὐτὸ δὲν εὑρίσκεται ἐν τούτοις ἔτοιμον, ὥστε νὰ ἀποκαλυφθῆ, ἀλλ' εἶναι ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ λόγος συγκροτεῖ καὶ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἱστορικὴν του μοῖραν. Ὁ λόγος λοιπὸν δὲν ἤμπορεῖ νὰ μάθῃ, τί ἐστὶ κατ' ἐξοχὴν, χωρὶς νὰ συμπλέξῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ πρὸς τὸ εἶναι, δηλαδὴ χωρὶς νὰ φιλοσοφήσῃ. Ὄταν ὁ λόγος πληροφορητῆται ὑπὸ ἄλλων, τί σημαίνει ἡ παρουσία του, συναντᾷ μίαν γνῶσιν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ διαπεράσῃ, ἂν θέλῃ νὰ τὴν ἐνσωματώσῃ. Τὴν φιλοσοφικὴν γνῶσιν πρέπει νὰ μεταβάλῃ ὁ λόγος εἰς ἀλήθειαν, ἀντὶ νὰ τὴν συγκρατήσῃ, νὰ ἐπιχειρήσῃ δηλαδὴ ἐντὸς τῆς μὲ ὑπεύθυνα θήματα μίαν ὑπερβατικὴν κίνησιν, διὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἄλλοι μόνον ὀδηγητικὰ σήματα ἤμποροῦν νὰ τοῦ προσφέρουν. Ὁ ὑπεύθυνος δρόμος τοῦ λόγου πρὸς τὸ νόημά του καλεῖται φιλοσοφία. Τὸ αἶτημα τῆς πορείας αὐτῆς εἰς τὴν ἐκάστοτε συγκεκριμένην μορφήν του δὲν εἶναι ἐπομένως δυνατόν νὰ μένη ἀνεκτέλεστον καὶ συνάμα ὁ λόγος νὰ ζῆ ἐντὸς τῆς ἀληθείας, πιστεύων ὅτι ἄλλοι τὸν ἀντικαθιστοῦν εἰς τὸ ἰδικόν του ἔργον.

Φιλοσοφεῖν εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τῆς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία θέλει νὰ ὑψωθῆ λογικῶς εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν τοῦ κατ' ἐξοχὴν. Διὰ τοῦτο τὴν φιλοσοφίαν ὁ λόγος δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα, ὡς λόγος, νὰ ἐκλέξῃ, διότι, ἀκόμη καὶ ἐὰν τὴν ἀπέρριπτε, θὰ ἔπρεπε νὰ φιλοσοφήσῃ. Διασκεδαστικὴ ὑπῆρξε πάντοτε ἡ προσπάθεια ὄσων ἐφιλοσόφησαν, διὰ νὰ ἀποδείξουν, ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως. Τὸ αἶτημα τῆς φιλοσοφίας εἶναι διὰ τὸν λόγον εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις μία συγκεκριμένη, μόνον ἐκεῖνον ὑποχρεοῦσα μεταφυσικὴ ἀνάγκη. Πα-

ρουσιάζεται υπό την μορφήν ενός προβλήματος, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἐντὸς τοῦ λόγου τὴν διάστασίν του, δηλαδή ὁ λόγος, διὰ τὴν ἀποκτῆσθαι ἐσωτερικὴν δικαίωσιν, πρέπει νὰ δώσῃ εἰς τὸ πρόβλημα αὐτὸ τὸ ἀπαιτούμενον βάθος. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς τὸ «αἶτημα τῆς φιλοσοφίας» ἐμφανίζεται ἐντὸς τοῦ λόγου ὡς ἓν πρόβλημα, πρὸς τὸ ὁποῖον ὁ λόγος, ἐφ' ὅσον ἔχει πραγματικῶς προβληματισθῆ, πρέπει νὰ ἀντεπεξέλθῃ, νὰ ἐννοήσῃ δηλαδή περὶ τίνος πρόκειται εἰς τὴν φιλοσοφίαν: νὰ φιλοσοφήσῃ καὶ ἐὰν ἀκόμη καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι φιλοσοφεῖν εἶναι ματαιοπονία.

Τὰ ἀνωτέρω σημαίνουν, ὅτι ἡ ἀλήθεια ἔχει δι' ὅσους τὴν διακρίνουν ἐπιτακτικὴν δύναμιν, ὅτι τὸ φιλοσοφικὸν αἶτημα, ὅταν ἀναλογηθῆ πρὸς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τὸ βιοῦν, δὲν παρουσιάζεται ὡς πῶλος ἐνός διλήμματος, ἀλλ' ὡς ἀτμοσφαῖρα πνευματικῆς ἀναπνοῆς. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ὁμοῦς τὸ φιλοσοφικὸν αἶτημα δὲν εἶναι κοινὸν δι' ὅλους, ἀλλ' ἐκφρασις τῆς ἀποφασιστικότητος καὶ τοῦ εἴδους τῆς ἀφοσιώσεως ὧν ὁδεύουν πρὸς τὸ κατ' ἐξοχήν. Οὔτε προβάλλεται, οὔτε ἐπαναλαμβάνεται, οὔτε μετρεῖται λοιπὸν τὸ φιλοσοφικὸν αἶτημα. Δὲν προβάλλεται, διότι τότε μόνον ἔχει ἐπιτάσσουσαν σημασίαν, ὅταν εἶναι βλάστημα ἐσωτερικῆς ἐτοιμασίας, ὅταν σπινθηροβολῆ «ἐξαίφνης, ἐκ πολλῆς συνουσίας περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτό»· δὲν ἐπαναλαμβάνεται διότι ἡ ἐκπλήρωσίς του τὸ ἐνεβάθυνε, κατέστησε τὸν λόγον ἱκανὸν νὰ εὕρῃ τὸ ἀνοιγμα πρὸς μίαν νέαν διάστασίν του, ὥστε ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος φιλοσοφεῖ, νὰ εἰσέρχεται καὶ ὅταν ἀκόμη ἐπαναλαμβάνῃ τὰ ἀρχικά του θέματα, εἰς ἓν νέον ρεῦμα, «ποταμῶ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δις τῷ αὐτῷ»· δὲν μετρεῖται, διότι δὲν ἔχει ἀντικειμενικὸν ἀντίκρουσμα, στερεῖται χωροχρονικῶν διαστάσεων, εἶναι μία μοναδικὴ παρουσία, τὸ ρῆμα, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀπευθύνει τὸ κατ' ἐξοχήν εἰς μίαν ἑκτακτον στιγμὴν τοῦ πνευματικοῦ βίου, ὥστε νὰ μὴ συγκρίνεται οὔτε νὰ λησιμονῆται, ἀλλὰ νὰ τὸ ἀκολουθῶμεν μὲ τὴν συμπαράστασιν ἴσως τῶν ἄλλων, ἀλλὰ μὲ τὰ ἰδικά μας θεωρητικὰ θέματα.

Τὰ μαθηματικά ὡς βάσις τῆς φυσικῆς ὁμοιομορφίας καὶ ἀντικειμενικότητος. Αἱ τρεῖς ἀνωτέρω ιδιότητες, προβολή, ἐπανάληψις, μέτρησις, εἶναι γνωρίσματα τοῦ ἐπιστημονικοῦ αἰτήματος. Ἐνταῦθα τὸ αἶτημα διατυποῦται ὑπὸ μίαν γενικῶς καταληπτήν καὶ ὡς πρὸς τὴν δυνατότητα τῆς ἐκπληρώσεώς του παραδεκτὴν ὑπὸ πάντων σχηματικῶν παράστασιν. Ὅ,τι θεωρεῖται ὡς ἐπιστημονικὸν πρόβλημα, πρέπει γὰρ ἠμπορῆ κατ' ἀρχὴν νὰ λυθῆ ὑφ' ὄλων, ὅσοι διαθέτουν τὰς προϋποθέσεις τῆς ἐρεύνης. Ὅπως ἡ διατύπωσίς του, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἡ λύσις τοῦ ἐπιστημονικοῦ προβλήματος ἰσχύει γενικῶς δι' ὄλους, ὅσοι εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὴν ἐλέγξουν. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἡ λύσις αὐτὴ ἠμπορεῖ ἀξιωματικῶς τοῦλάχιστον εἰς τὴν στατιστικὴν τῆς ἔκφρασιν νὰ ἐπαναληφθῆ. Διὰ νὰ ἔχη ἐπιστημονικὴν ἀξίαν, τὸ πείραμα πρέπει νὰ εἶναι δυνατόν ἀνεξαρτήτως χρόνου, χώρου καὶ προσώπου. Προκειμένου ἐξ ἄλλου νὰ ἐπαναληφθῆ, τὸ ζητούμενον πόρισμα ἐνὸς πειράματος πρέπει νὰ ἔχη μαθηματικὴν ἔκφρασιν, νὰ μετασχηματίσῃ τὴν ποιότητα εἰς ποσότητα, τὴν ιδιότητα εἰς ἀριθμητικὴν σχέσιν, τὴν ἀνομοιογένειαν εἰς ὁμοιομορφίαν. Βασικὴ καὶ τελικὴ ἔκφρασις τῆς ἀντικειμενικότητος τῶν φυσικῶν ἐρευνῶν εἶναι τὰ μαθηματικά.

Πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν δύναμιν τῶν μαθηματικῶν εἶχεν ἐρωτοτροπήσει ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πυθαγόρα. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ Ἀκαδημία δὲν ἠγείχετο ἀγεωμετρήτους. Ὁ Σπινόζα ἔγραψε τὴν «Ἠθικὴν» του «*ordine geometrico*». Αἱ λογικαὶ ἀποδείξεις τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Καρτεσίου διηλαύγοντο ὑπὸ τῆς προθέσεως «νὰ ἐξισωθοῦν ὡς πρὸς τὴν βεβαιότητα καὶ τὴν ἐνάργειαν πρὸς τὰς γεωμετρικὰς καὶ ἴσως μάλιστα νὰ τὰς ὑπερβάλουν» (*certitudine et evidentia aequare vel etiam superare* 1). Ἀντάξιον καὶ ἱκανὸν νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ αἰτήματά της πιστὸν εὔρεν δμως ἡ μαθηματικὴ θεότης εἰς τὴν νεωτέραν φυσικὴν ἐπιστήμην. Ἐξ ὄλων τῶν ἐπιστημῶν, πρὸς τὰς ὁποίας ἀκτινοβολεῖ τὸ μαθη-

(1) *Meditationes*, Ἀφιέρωσις εἰς τὴν Θεολ. Σχολὴν τῆς Σορβόννης.

ματικὸν φῶς, ἡ φυσικὴ ὑπῆρξεν ὁ πλέον ἐκούσιος καὶ εἰς προ-
διάθεσιν ἰσχυρότερος προσήλυτος.

Τὴν ὀργανικὴν συνάφειαν φυσικῆς καὶ μαθηματικῶν ἐθίξα-
μεν ὁμῶς εἰς τὸ προηγηθὲν μέρος τοῦ ἔργου, ὥστε εἰς τὸ σημεῖον
αὐτὸ νὰ ὑπολείπεται μόνον νὰ τονισθῇ, ὅτι ἡ φυσικὴ, διὰ νὰ ἀντι-
τάξῃ εἰς τὸν ἐπιτακτικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀληθείας τὴν ἀντικει-
μενικότητα τῆς γνώσεως, χρησιμοποιεῖ μαθηματικὰ ὄπλα. Τῇ
βοηθείᾳ τῶν μαθηματικῶν ἡ φυσικὴ ἐπιχειρεῖ μίαν συστηματικὴν
ἀφαίρεσιν, διὰ τῆς ὁποίας ἀντικαθιστᾷ περιεχόμενα διὰ σχημά-
των, χαρακτῆρας δι' ἀριθμῶν, σχέσεις διὰ συμβόλων (συμπλοκῆς,
διαλύσεως, ὑποτάξεως, ὑπερθέσεως, δυνάμεως), τὴν λειτουργίαν
διὰ τῆς ἐξισώσεως, τὴν πρόκυψιν διὰ τοῦ στατιστικοῦ ὑπολογι-
σμοῦ. Μὲ ἄλλους λόγους τὰ πράγματα εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην
χάνουν τὸ φυσικὸν τῶν νόημα, διὰ νὰ ἀποκτήσουν ἐπιστημονικὴν
σημασίαν. Τὴν πρόοδόν τῆς ἡ φυσικὴ ἐπιτυγχάνει, καθ' ὃν λό-
γον ἀμαυρῶνει τὸ φυσικὸν περιεχόμενον τῶν φαινομένων, διὰ νὰ
συγκρατήσῃ μαθηματικῶς συμβολιζόμενας συναρτήσεις. Εἰς τὴν
φυσικὴν ἐπαγαλαμβάνεται ἡ μοῖρα τοῦ Μίδα: Ὅ,τι ἐλάμβανεν
ἐκεῖνος, μετεβάλλετο εἰς χρυσόν· ὅ,τι «ἀντιλαμβάνεται» ἡ φυσικὴ,
μετατρέπεται εἰς μαθηματικὴν παράστασιν. Καὶ εἰς τὰς δύο περι-
πτώσεις πρὸς τὴν ἀξίαν ἀντιστοιχεῖ ἡ ἀπώλεια τοῦ φυσικοῦ
περιεχομένου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙΙ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ

Ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ὁ κόσμος ἐρμηνεύεται μαθηματικῶς. Πρὸς τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ νέου ἐπιστημονικοῦ πνεύματος ἐπιδίδουσαν καταστροφὴν τῆς ἐννοίας τῆς φύσεως, ὅπως τὴν συνελάμβανεν ὁ κοινὸς ἄνθρωπος καὶ τὴν παρίστανεν ἢ τέχνη, εἶχεν ἐναντιωθῆ μετ' ὅσον ἀπῆτει ὁ ρομαντισμὸς πάθος ὁ Goethe εἰς τὴν περίφημον κατὰ τοῦ Νεύτωνος στρεφομένην «Περὶ χρωμάτων» θεωρίαν του. Ὅμως ἡ φυσικὴ, ὡς ἐπιστήμη, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὰ μύχια τοῦ φαινομένου κόσμου, χωρὶς νὰ ἀφήσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν εἴσοδον. Εἴτε τὴν ἐλύπει, εἴτε ἠρέθιζε τὴν περιέργειάν της ἢ ἐγκατάλειψις αὐτῆ, ἡ φυσικὴ ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ ἀποχαιρετήσῃ τὰ ἀνθρώπινα, διὰ νὰ μᾶς δώσῃ μίαν εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν λογικὴν ἀκατάληπτον, ἀλλ' ἀκόμη ὑπὸ τοῦ νοῦ ὑπολογίσιμον εἰκόνα τοῦ ἐπιστητοῦ.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν φυσικὴν, ἡ τεχνικὴ ἐβάδισε ταυτοχρόνως ἐπὶ μιᾶς ὁδοῦ, ἐπὶ τῆς ὁποίας, ὅσοι προχωροῦν, πρέπει νὰ ἀπαρνηθοῦν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς φυσικὰς των σχέσεις. Ἄντι νὰ ἀνάψῃ φωτιάν, νὰ βαδίσῃ, νὰ σκάψῃ ἢ νὰ ὑπολογίσῃ, ὁ τεχνικὸς ἄνθρωπος στρέφει ἕνα μοχλόν, εἰσέρχεται εἰς ἕν τροχοφόρον κιβώτιον, συγκρατεῖ ἕνα ἐκσκαφέα, πιέζει τὰ πλήκτρα μιᾶς μηχανῆς. Ἐνῶ ἡ τεχνικὴ χρειάζεται ολοῦν ὀλιγώτερον τὴν σωματικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν κίνησιν, ἀντὶ ἐνὸς ἐργαζομένου καὶ σκεπτομένου, θέλει ἕν αὐτόματον καὶ ἕνα δέκτην, ἡ φυσικὴ μᾶς συνδέει πρὸς ἕνα κόσμον, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς πρόσωπον ἕν ἀριθμητικὸν δίκτυον. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ὤφειλε

και ἴσως δὲν ἀποφύγη νὰ ὑπακούσῃ μόνον εἰς τὰς ἐντολάς τῆς τεχνικῆς καὶ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς φυσικῆς, θὰ συνεχίσῃ μίαν συστηματικὴν ἐκκένωσιν τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, διὰ νὰ ἐξοστρακίσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἴσως καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ ἀνθρώπου.

Εἶναι ὁμοίως τὰ μαθηματικὰ ὁ μόνος ἀξιόπιστος τρόπος τῆς σχέσεώς μας πρὸς τὸν κόσμον. Τὰ γεγονότα τοῦ λειτουργήματος τῆς κυοφορίας πειθανόον νὰ συμβολισθοῦν, νὰ ἀναχθοῦν εἰς χημικὰς ἀντιδράσεις, νὰ μετρηθῇ ἡ θερμοκρασία των ἢ ἡ ταχύτης τῆς ἀναπτύξεώς των, δηλαδὴ ὑπάρχει ἡ δυνατότης νὰ συνταχθῇ μία σχηματικὴ μὲ ἀμέσους ἀναφορὰς εἰς ποσοτικὰς σχέσεις εἰκῶν τῆς λειτουργικῆς πορείας· ἐρμηνεύει ὁμοίως ἡ ἀφαιρετικὴ αὐτὴ ἐργασία τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς; Τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ τεμένους ἢμποροῦν αἱ ἀριθμητικαὶ σχέσεις νὰ μᾶς δώσουν τὰ ἀκριβῆ μέτρα· ἐὰν ὁμοίως μᾶς δίδουν καὶ τὸ θρησκευτικὸν νόημα τῆς ἐποχῆς των, εἶναι μία ἀξίωσις ἡ ὁποία ὑπερβάλλει τὴν ἀριθμητικὴν δύναμιν. Τὰ ἔξ κονσέρτα τῆς Βραδεμβούργης ἐνδέχεται νὰ ἀναλυθοῦν μαθηματικῶς, ὥστε νὰ διαπιστωθοῦν ἐπακριβῶς αἱ ἀναλογίαι τῶν τόνων, τῶν συνηχήσεων καὶ τῶν ἀντιθέσεων· ἂν ἐν τούτοις τὴν οὐσίαν τῆς μουσικῆς τοῦ *Bach* ἀποτελοῦν αἱ ποσοτικαὶ αὐταὶ σχέσεις, εἶναι ἐν ἐρώτημα, εἰς τὸ ὁποῖον τοῦλάχιστον δὲν ἢμπορεῖ νὰ δοθῇ μαθηματικὴ ἀπάντησις. Πόσας φορές ἐπαναλαμβάνονται ὠρισμένα γλωσσικὰ μόρια, ὅπως οἱ συμπλεκτικοὶ σύνδεσμοι, εἰς τοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους, εἶναι ἴσως ἀξιόπιστον ἐνδεικτικὸν διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ πλατωνικοῦ ἔργου, ἀλλ' ἐὰν διὰ τῆς ἀσκήσεως αὐτῆς συλλαμβάνωμεν καὶ τὸ βάθος τῆς πλατωνικῆς σκέψεως, περὶ αὐτοῦ δυσκόλως θὰ διευτυποῦτο καταφατικὴ ἀπάντησις. Τὸ στατιστικὸν γραφεῖον μιᾶς ἀσφαλιστικῆς ἐταιρείας ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ μᾶς προείπῃ μὲ ἐκπλήσσουσαν ἀκρίβειαν, πόσοι ἄνθρωποι ἐντὸς τοῦ τρέχοντος ἔτους θὰ ἀποθάνουν εἰς τὸν κρατικὸν χῶρον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκτείνει ἡ ἀσφάλεια τὴν δικαιοδοσίαν της, ἀλλὰ τοῦ ἐρωτήματος, τί εἶναι καὶ πρὸς τί ὁ θάνατος, ἡ στατιστικὴ δὲν ἐγνοεῖ τὴν γλῶσσαν.

Τὸ ἀντίτιμον, διὰ τοῦ ὁποίου τὰ μαθηματικὰ ἐξαγοράζουν τὴν σχετικὴν λογικὴν των. Ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὰ θεμέλια τῆς ὑπάρξεως, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, ὅ,τι δημιουργεῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν τέχνην, ὅ,τι σκέπτεται ὁ λόγος περὶ τοῦ ἀνθρώπου, τὴν φιλοσοφίαν, δὲν ἐρμηνεύουν αἱ μαθηματικαὶ πράξεις. Τὰ γεγονότα αὐτὰ δὲν ἤμποροῦν νὰ καταστοῦν ἀπλᾶ σχήματα. Ἐπειδὴ ἐκτείνονται εἰς τὸν χῶρον καὶ εἰς τὸν χρόνον, ὑπολογίζονται ὡς ἑκτατὰ μεγέθη, ἢ οὐσία των ὁμοῦς μένει εἰς τὴν μαθηματικὴν παρατήρησιν ἐρμητικῶς κλειστή. Ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος συμβολίζει τὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς, ἀναφέρει τὰς ποσοτικὰς τῆς ἐκφράσεις καὶ προβλέπει εἰς τὴν γενικότητα ἐνὸς σχήματος τὴν διάρκειάν της· ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος ἐντάσσει τὰς αἰτίας τοῦ θανάτου εἰς ομάδας, καταστρώνει κλίμακας βαθμιαίας καταπτώσεως τοῦ ὄργανισμοῦ καὶ ποσοτικὰ διαγράμματα τῆς θνησιμότητος· ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος συγκρίνει τὰς θρησκείας, μετρεῖ τὰς ἐντολάς των καὶ καταγράφει τὰ τοῦ τυπικοῦ των· ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος ὑπολογίζει τὰ γνωρίσματα τῆς τέχνης, ἀριθμεῖ τὰ σύμβολα, συντάσσει κανόνας αἰσθητικῆς ἐκφράσεως καὶ ἀναφέρει τὰς σχολὰς καὶ τὰ θέματα· ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος κατατάσσει τὰς φιλοσοφικὰς λέξεις εἰς ἐνότητες, εὐρίσκει ποσοστὰ ἐπαναλήψεων καὶ σημειώνει τὰς παραλλαγὰς τῶν τρόπων διατυπώσεως, δὲν ἐρωτᾷ οὔτε γνωρίζει, τί σημαίνει ζωὴ καὶ θάνατος, ποῖα εἶναι ἢ οὐσία τῆς θρησκείας καὶ τῆς τέχνης, διατὶ καὶ πῶς ὁ λόγος φιλοσοφεῖ. Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος, ὅπου τὸ περιεχόμενον ἔπαυσε νὰ ζῆ, ἀνεφάνησαν οἱ θιασῶται τοῦ σχήματος, τὸ ὁποῖον τὸ εἶχε φιλοξενήσει. Ὅταν ἡ θρησκεία ἔπαυε νὰ συγκινῆ, παρουσιάζετο ἡ δογματικὴ, ὅταν ἡ τεχνοτροπία ἔπαυε νὰ ἐμπνέη, ὁ ρομαντισμὸς, ὅταν ἡ φιλοσοφία ἔπαυε νὰ ἐρωτᾷ, τὸ σχόλιον.

Τὰ μαθηματικὰ εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν καθαρῶν σχημάτων καὶ σχέσεων καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ ἔμβλημα τῆς ἀντικειμενικότητος, συγχρόνως ὁμοῦς ὁ ἀντίπους τοῦ νοήματος. Ὅπου πρέπει νὰ ἰσχύη ἡ συμμετρία, πρέπει νὰ παραμερισθοῦν τὰ ἀνεπαγάληπτα. Ὅταν ἐνδιαφέρη μόνον τὸ πλῆθος καὶ ὅ,τι κωδικοποιεῖ τὰς

μαζικάς σχέσεις, ἐκεῖ τὰ πρόσωπα, μόνον ἐπειδὴ εἶναι πρόσωπα, ἀντιδροῦν εἰς τὸ σύστημα. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἀπεσιώπησε τὴν πρὸς τὰ μαθηματικά ἐσωτερικὴν του ἀντίθεσιν, εἴτε διότι ἀντελαμβά-νετο τὸν ἀριθμὸν ὡς οὐσίαν τοῦ σύμπαντος, εἴτε διότι ἐξετίμα τὴν διὰ τῶν ἀριθμητικῶν μεγεθῶν ἐξάσκησιν του εἰς τὴν ἀφαίρεσιν, εἴτε ἀπλῶς διὰ τὴν κερδήσῃ εἰς κῶρος, τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα ὑ-πῆρξε πάντοτε μία διαμαρτυρία κατὰ τοῦ ἀριθμοῦ.

Εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν τέχνην, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν τε-χνικὴν ἐπιβάλλεται σήμερον συνεχῶς αὐστηρότερον ἢ ἀριθμη-τικὴ σχέσις. Ἀριθμὸς ὅμως σημαίνει κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον καταστροφὴν τῆς ἰδιοτυπίας. Τὰ μαθηματικά ἔχουν ὡς βάσιν τῶν τὴν συμμετρίαν καὶ τὴν συνάρτησιν τῶν ἐνοτήτων. Ὁ ἀριθμὸς εἶναι ὁ ἀντίπαλος τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἀριθμητικὴ τὸ ἐναντίον τῆς ἱστορίας, τὸ σχῆμα ἢ ἀντίθεσις τοῦ μοναδικοῦ, τὸ κλάσμα ἢ ἄρνησις τοῦ προσώπου. Εὐρισκόμεθα σήμερον πρὸ μιᾶς γενικῆς ὑποχωρήσεως τοῦ περιεχομένου χάριν τῆς ὁμοιογε-νεΐας. Μία μαθηματικὴ ἐποχὴ δὲν ἀνέχεται οὔτε τὴν προσωπι-κότητα, οὔτε τὴν φιλοσοφίαν. Διότι ἐνταῦθα δὲν ἰσχύουν, ἀλλὰ καταστρατηγοῦνται τὰ μέτρα.

Διὰ τὴν μαθηματικὴν μέτρησιν ἰσχύει ὅμως ὡς θεμελιώδης προϋπόθεσις ὁ ὀρισμὸς τοῦ κανόνος. Μέτρησις εἶναι μία σύγκρι-σις πρὸς μίαν βασικὴν ἐνότητα, μία ἀναφορὰ πρὸς τὴν μονάδα, τὸν καθρέπτην, ἐντὸς τοῦ ὁποίου, ὅ,τι ὑπολογίζεται, ἔχει τὴν ἰδίαν ὄψιν. Ἀλλὰ τὸ συγκριτικὸν αὐτὸ μέγεθος εἶναι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς σχετικὸν μέγεθος. Δὲν ἔμπορεῖ δηλαδὴ τὴν ὑπάρξιν μόνον του, ἀλλ' ἔχει σημασίαν, ἐπειδὴ σχετίζεται πρὸς ἄλλα μεγέθη. Θὰ ἔμπορουσε τὸ μέγεθος αὐτὸ τὴν μεταβληθῆ, τὴν με-γαλώσῃ ἢ τὴν ἐλαττωθῆ, κατ' οὐσίαν ὅμως τίποτε δὲν θὰ μετε-βάλλετο. Τὸ πόρισμα τῆς μετρήσεως θὰ ἐνεφανίζετο ὑπὸ ἄλλο ἔνδυμα, ὁ σχηματικὸς ὅμως χαρακτήρ τοῦ μετρούμενου θὰ πα-ρέμεγεν ὁ ἴδιος. Τὰ μέτρα ἔμποροῦν τὴν ἀλλάξουν, διότι ἡ συνά-φειά των εἶναι σχετικὴ, ἐφ' ὅσον δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος. Τρία κιλά κρέας καὶ τρία κιλά σταφύλια ἔχουν τὸ ἴδιον βάρος, δὲν ἔχουν ὅμως τὴν

ιδίαν ούσίαν. Τὸ μέτρον δὲν μᾶς λέγει τίποτε ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος. Μέτρον καὶ οὐσία εἶναι δύο ἀσύνδετοι ὄροι, δύο ὄροι, ὁ εἰς τῶν ὁποίων ἀποκλείει τὸν ἄλλον. Διὰ τῆς ἐνδείξεως τοῦ ζυγοῦ, ὁ ὁποῖος εἰς δύο ἀλλεπαλλήλους μετρήσεις μᾶς παρουσιάζει ἀκριβῶς «950 γραμμάρια», δὲν δίδεται οὔτε ἡ παραμικρὰ πληροφορία περὶ τοῦ τί ἐζυγίσθη. Ἐὰν εἶχομεν τὴν ἀπαίτησιν, νὰ μᾶς δώσῃ ὁ ζυγὸς τὴν ποιότητα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον σκοπεύομεν νὰ ζυγίσωμεν, θὰ μᾶς ἔλλειπον τὰ σταθμά. Ἐὰν διαθέτωμεν σταθμά, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ μετρήσωμεν ἐκεῖνον τὸν χαρακτήρα, ὁ ὁποῖος δὲν χαρακτηρίζει τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ ἐξομοιώνει πρὸς ἄλλα πράγματα. Μέτρησις εἶναι λοιπὸν μία ἐσκευασμένη ἀποστροφή ἐκ τῆς ποιότητος, ὁ ὑπολογισμὸς ἐνὸς εἰς ὄλα τὰ πράγματα κοινοῦ γνωρίσματος, ἡ σημείωσις ἐνὸς χαρακτήρος, ὁ ὁποῖος διαγράφει τὸ πρᾶγμα χάριν τῆς «πραγματικότητος».

Διὰ ποῖον λόγον τὸ πρόβλημα τοῦ νοήματος τῆς φυσικῆς δὲν εἶναι μαθηματικὴ ὑπόθεσις. Ἡ φιλοσοφία ὅμως δὲν θέλει νὰ ἐξαλείψῃ τὸ συγκεκριμένον διὰ τοῦ γενικοῦ, νὰ ἐκκενώσῃ τὴν οὐσίαν χάριν τοῦ σχήματος, ἀλλὰ νὰ ἐννοήσῃ τὸ οὐσιῶδες τῆς παρουσίας, διὰ τὴν ὁποίαν *ex definitione* ἀπουσιάζει τὸ μέτρον. Ἡ παρουσία αὕτη καλεῖται ἐλευθερία, ἡ δὲ σχέση τῆς πρὸς τὸν ὑποκειμενικὸν καὶ τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον νόημα. Κατὰ πόσον τὰ μαθηματικὰ ἐρμηνεύουν τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ἢ ἐπιτρέπουν τὴν κατανόησιν τῶν πνευματικῶν ἐκφράσεων, εἶναι μία ἐρώτησις, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται ἐπὶ ἐνὸς ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὰ μαθηματικὰ δὲν εὐδοκίμοῦν. Ἡ περιοχὴ αὕτη, τὸ νόημα, εἶναι ὁ χῶρος τῶν πνευματικῶν περιεχομένων. Τὰ μαθηματικὰ μᾶς σχετίζουν πρὸς ὅ,τι περιέχει, ἔχουν συνεπῶς μορφολογικὸν νόημα. Τὸ νόημα αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον των, διὰ τοῦτο ἡ κατανόησις του δὲν εἶναι πλέον μαθηματικὴ ὑπόθεσις. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον τὰ μαθηματικὰ δὲν κατανοοῦν, ἀλλὰ κατατάσσουν, δὲν θεμελιώνουν, ἀλλὰ περιγράφουν, ἀντὶ νὰ ἐξηγήσουν, καλύπτουν τὸ περιεχόμενον διὰ τοῦ σχήματος.

Νόημα ἔχει ὅ,τι προϋποθέτει τὴν ἐλευθερίαν. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι τὸ νόημα δὲν ὑπάρχει οὔτε εἰς τὸν κόσμον τῶν πραγμάτων οὔτε εἰς τὸν ἀνθρώπινον κόσμον ὡς μία ὄντοτης ἀνεξάρτητος τοῦ νοῦντος, ἀλλ' εἶναι πάντοτε ὁ τρόπος τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Πάντοτε ἀναγνικατάστατος, πάντοτε ἐν ἀνεπαγάλητον περιεχόμενον, μία σύμφυσις τῆς ἐλευθερίας πρὸς τὸ φυσικὸν καὶ τὸ ἱστορικὸν εἶναι, ἡ σχέσις αὐτὴ εἶναι ἐξ ὑπαρχῆς δημιουργία καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ οὐσιῶδες ἐντὸς τῆς τίθεται κατὰ βάσιν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐρμηνεύει τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν. "Ὅταν ἡ ἐλευθερία συνδέεται πρὸς τὰς περιοχὰς τοῦ εἶναι, δημιουργεῖ νοήματα. "Ὅσοι ἐπομένως ἐννοοῦν τὸ οὐσιῶδες εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην, δὲν τὴν ἀποξενώνουν ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς, δὲν τὴν σχετίζουσι πρὸς ἓν αὐθαίρετον μέτρον, πράττουσι δηλαδὴ τὸ ἀ ν τ ἰ θ ε τ ο ν τοῦ γεγονότος, τὸ ὁποῖον ἐννοοῦν, ἐρωτοῦν φιλοσοφοῦντες δι' ἓν μοναδικὸν γεγονός. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἔχει νόημα, διὰ τὸν ἴδιον ὁμοῦς λόγον ἡ νόησις τοῦ νοήματος αὐτοῦ δὲν εἶναι μαθηματικὴ ὑπόθεσις. "Ὅ,τι ἔχει νόημα, προϋποθέτει τὴν ἐλευθερίαν· ὅ,τι προϋποθέτει τὴν ἐλευθερίαν, δὲν ὑπόκειται εἰς μέτρησιν.

Οὔτε λοιπὸν νὰ θέσῃ οὔτε κατὰ μείζονα λόγον νὰ ἐπιλύσῃ τὸ περὶ φιλοσοφίας ἐρώτημα ἢ μπορεῖ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, ἐφ' ὅσον τὸ ἐρώτημα τοῦτο ριζοῦται εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Ἐμβαθύνειν εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν, σημαίνει φιλοσοφικῶς σκέπτεσθαι. Καθ' ὃν ὁμοῦς λόγον εἶναι ἀπαράδεκτον νὰ ὑποβάλωμεν τὴν φιλοσοφίαν εἰς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἀδυνατοῦμεν νὰ διερευνήσωμεν τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην ἐπιστημονικῶς ὡς πρὸς τὴν ἰδιοτυπίαν καὶ τὸ διὰ τὸν ἄνθρωπον νόημά της. Διὰ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης διενεργεῖται ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας ἢ καταμέτρησις τῶν ὑλικῶν μορφῶν τοῦ φαίνεσθαι, ὡς ἐκ τούτου τὸ ἐντὸς τῆς μεταφυσικῆς αὐτῆς παρουσίας κατ' ἐξοχὴν διαρρηγνύει τὰ μετρικὰ σχήματα, ὅθεν παραμένει ἀπρόσιτον εἰς ἐπιστημονικὴν ζήτησιν. Τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην δὲν ἢμποροῦμεν νὰ μετρήσωμεν μαθηματικῶς, ἀλλὰ νὰ ἐννοήσωμεν φιλοσοφικῶς. Τόσον ἢ περὶ τῆς ἐπιστήμης

αὐτῆς, ὅσον καὶ ἢ περὶ τῆς φιλοσοφίας ἐρωτήσεις ἠμποροῦν νὰ τεθοῦν καὶ ἀναπτυχθοῦν κατὰ συνέπειαν ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι τὰς σκεπτόμεθα φιλοσοφοῦντες, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ διὰ τοῦ ἐρωτήματος σύρεται αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ἐρωτῶν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἐρωτωμένου καὶ τελικῶς ἐρωτᾷ διὰ τὴν δυνατότητα, τὴν ἀξίαν καὶ τὸ νόημα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐρωτᾶν. Διὰ τοῦ περὶ φυσικῆς ἐπιστήμης ἐρωτήματος δὲν ὑποβάλλεται κατ' οὐσίαν ἢ ἐρωτωμένη ἐπιστήμη, ἀλλ' ἢ ἐρωτῶσα σκέψις εἰς κρίσιν, καθισταμένη ἀκριβῶς διὰ τῆς ἐκκρεμότητος αὐτῆς φιλόσοφος καὶ κατὰ τοῦτο ἐνσυνείδητος ἐλευθερία, ὑπεύθυνος αὐτογνωσία τοῦ ἀνθρώπου.

Περιοριζομένη εἰς τὴν μαθηματικὴν ὑποταγὴν τοῦ φυσικοῦ δεδομένου, ὅπως τοῦτο ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἐμπειρίαν, ἢ φυσικὴ ἐπιστήμη ἀφήνει λοιπὸν τὸ περὶ τοῦ νοήματός της ἐρωτήματα ἀνερώτητον. Διὰ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸ ἔργον της καὶ νὰ ὑπάρξῃ ὡς ἐπιστήμη, ἢ φυσικὴ πρέπει νὰ ὑπερπηδῆσῃ τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων. Ἐὰν ἤθελε νὰ γνωρίσῃ τὴν ἰδικὴν της οὐσίαν, θὰ ἔπρεπε νὰ τὴν χάσῃ, νὰ ἐντάξῃ τὸν ἑαυτὸν της ἐντὸς ἐνὸς σχήματος, διὰ τὸ ὁποῖον θὰ προὔπῃρχε τὸ μέτρον. Ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη εἶναι ὅμως μία ἔκφρασις τῆς ἐλευθερίας καὶ ὡς τοιαύτη δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀποξενωθῇ ἐκ τοῦ περιεχομένου της, διὰ νὰ σχετισθῇ πρὸς ἓν σχετικὸν μέγεθος. Τῆς λείπει ἐπομένως ἢ δυνατότης νὰ ἀποκτήσῃ μίαν μαθηματικὴν ἐμπειρίαν τῆς ἰδικῆς της ἐμπειρίας. Ἡμπορεῖ βεβαίως νὰ τροποποιήσῃ τὸν ροῦν τῆς ἐμπειρίας της, νὰ ἀλλάξῃ τοὺς ὄρους τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως, δὲν ἔχει ὅμως τὴν δυνατότητα νὰ ἀποκτήσῃ ἐμπειρικῶς τὴν ἀναγκαίαν ἀπόστασιν ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Ἐὰν ἐπεχείρῃ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀπόστασιν αὐτήν, δὲν θὰ ἤθελε πλέον νὰ καταγράψῃ σχέσεις, ἀλλὰ νὰ εὕρῃ τὸ νόημα τῆς ἰδικῆς της σχέσεως πρὸς τὰ πράγματα.

Ἐπὶ ποίους ὄρους ὁ κόσμος ἔχει νόημα καὶ ὑπὸ ποίους σημασίαν. Τὸ νόημα ὅμως ἀνήκει εἰς μίαν ἄλλην περιοχὴν λογικῆς ἐρωτήσεως, ἐκεῖ, ὅπου ἢ ἐλευθερία ἀναλογίζεται τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ ἀναλογισμὸς αὐτὸς καλεῖται νόημα καὶ δὲν ἀνήκει

εἰς τὴν περιοχὴν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' εἰς τὴν σφαῖραν τῶν αἰτημάτων. Ἀντὶ δηλαδή τὸ νόημα νὰ εἶναι ἐν ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον γινώσκεται, εἶναι μία ἀπαίτησις, ἢ ὁποῖα ἐκπληροῦται. Νόημα ἔχει λοιπόν, ὅ,τι προϋποθέτει ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος τὸ δημιουργεῖ. Εἶναι μία οὐσιαστικὴ σχέσις τῆς ἐλευθερίας πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀπ' εὐθείας ἢ διὰ τῶν πραγμάτων. Νόημα ἔχει κατὰ ταῦτα μόνον ὅ,τι ἀναχωρεῖ ἐκ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὴν ἐλευθερίαν.

Γυμνά ἀντικείμενα ἔχουν ἀπλῶς σημασίαν. Ὅ,τι μᾶς περιβάλλει ὡς φυσικὸς κόσμος, ἔχει μίαν ὠρισμένην σημασίαν διὰ τὴν λειτουργίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔχει ἐνταχθῆ. Ἐφ' ὅσον ἡ λειτουργία αὐτὴ δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ δὲν τὴν ἀνάγομεν εἰς μίαν ὑπερκόσμιον ἐλευθερίαν, μένει χωρὶς νόημα. Ὅταν τὰ πράγματα ἀποκτοῦν νόημα, γίνονται φορεῖς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ «Μεγάλη ἄρκτος», ὁ κεραυνός, τὸ ἠφαίστειον ἔχουν σημασίαν. Ἡ φωτογραφία, τὸ κερὶ τῆς Ἀναστάσεως, τὸ δακτυλίδι ἐνὸς προσφιλοῦς ἀποθανόντος ἔχουν νόημα. Ὅταν τὰ πράγματα μεταφέρουν διαστάσεις τῆς ἐλευθερίας, ἀνήκουν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ νοήματος, ἀλλὰ τὸ νόημα αὐτὸ εἶναι ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον μία δωρεὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ ἡ ἐλευθερία ἠμπορεῖ νὰ ἐποχῆται ἐπὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο μόνον κατὰ τὴν φιλοξενίαν αὐτὴν ὁ κόσμος ἀποκτᾷ ἀναπαλλοτρίωτον πρόσωπον. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐλευθερία ἀπλῶς περιεργάζεται τὸν κόσμον, εὐρίσκει εἰς ὅ,τι τὸν ἀπαρτίζει λειτουργικὰς σημασίας. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐλευθερία συμπλέκει τὴν ὑπαρξίν της πρὸς τὸν κόσμον, δημιουργεῖ νοήματα καὶ προϋποθέσεις νοημάτων, νοήματα, ὅταν λόγου χάριν μετουσιώσῃ τὸ χρῶμα εἰς ζωγραφικὸν ἔργον, προϋποθέσεις, ὅταν ἐπὶ παραδείγματι εἰσέρχεται εἰς τὸν χῶρον τῶν ἐλαχίστων διαστάσεων.

Ἐλευθερία, τὸ θεμέλιον τοῦ νοήματος τῶν πνευματικῶν σχέσεων. Βασικὴ προϋπόθεσις τοῦ νοήματος εἶναι ἡ ἐλευθερία, ὅχι μόνον ὅταν ἀναφέρεται εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον, ἀλλ' ἰδίως ὅταν ἀφορᾷ εἰς τὸν κόσμον τῶν προσώπων καὶ πρὸ παν-

τός, όταν καθορίζη τήν ιδιικήν της συμπεριφοράν. Μία προσωπική σχέσις, διά τῆς ὁποίας καταστρέφεται ἡ ἐλευθερία ἑνὸς τῶν σχετιζομένων ἢ μία πράξις χωρὶς λόγον δὲν κοινωνοῦν τοῦ νοήματος. Διαταγαί, αἱ ὁποῖαι δεσμεύουν τήν ἐσωτερικὴν εὐθύνην τῆς ἐλευθερίας, ἔχουν ἴσως σημασίαν, πράξεις, τὰς ὁποίας ἐκτελοῦμεν αὐθαιρέτως εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, εἶναι ἀνόητοι. Νόημα ἔχει ὅ,τι συγκροτεῖ τήν ἐλευθερίαν, ὅ,τι συνδέει μίαν παρουσίαν πρὸς μίαν ἀπουσίαν κατ' ἀναφορὰν πρὸς τήν ὁποίαν παρίστανται τὰ παρόντα. Διὰ τοῦ νοήματος συνδέεται τὸ δεδομένον πρὸς τὸ ἀπαιτούμενον εἰς τρόπον ὥστε, ἐὰν τὸ ἀπαιτούμενον ἀπουσίαζε, τὸ δεδομένον δὲν θὰ εἶχε λόγον ὑπάρξεως, ἐὰν δὲ παρὰ ταῦτα ὑπῆρχεν, ἡ προβολή του θὰ ἦτο μία ἔκφρασις ἀνοησίας.

Μεταξὺ δεδομένου καὶ αἰτουμένου, παρουσίας καὶ ἀπουσίας, ἐπικρατεῖ ἐντὸς τοῦ πνευματικοῦ κόσμου μία ὑπερβατικὴ σχέσις. Τὸ δεδομένον δὲν χάνεται, όταν ἐκπληροῦται τὸ αἰτούμενον, ἀλλ' εἶναι ὁ ὅρος τῆς ἐκπληρώσεώς του. Προκειμένου περὶ νοήματος, τὸ παρὸν δὲν εἶναι μόνον ἡ ἄρνησις τοῦ ἀπόντος, ἀλλ' ἡ προϋπόθεσις του, ὅ,τι μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὸ συλλάβωμεν ὡς συνηφασμένον πρὸς τήν δυνατότητα τῆς ὑπερβάσεώς του, νὰ τὸ παραθέσωμεν δηλαδὴ νοητικῶς πρὸς μίαν ἀπαιτουμένην παρουσίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ ἐνεστῶσα παρουσία ἀντλεῖ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς της. Ἡ καταπίεσις ἑνὸς ἀνισχύρου ὑφ' ἑνὸς ὡς πρὸς τήν δυνατότητα ἐπιβολῆς βίας ὑπερέχοντος θὰ εἶχε νόημα, ἐὰν ἠμποροῦσε νὰ ἐνταχθῆ εἰς μίαν ἐνότητα, ἡ ὁποία θὰ ἐδικαιολόγει τὴν σκοπιμότητα τῆς βίας. Μὲ τὴν σειράν της ὁμοῦς ἡ ἐνότης αὐτὴ θὰ εἶχε νόημα, ἐὰν ἦτο ἐντεταγμένη ἐντὸς μιᾶς γενικωτέρας ἐνότητος, ἡ ὁποία θὰ ἐβεβαίωνε τὰς ἀρχὰς τῆς προηγουμένης καὶ θὰ ἐξήρτα τὸ ἰδικόν της κῦρος ἐκ μιᾶς ἐνότητος, πρὸς τὴν ὁποίαν θὰ ἀπηυθύνετο, ἐφ' ὅσον τὴν ἐθεμελίωνε καὶ εὔρισκεν εἰς ἐκείνην τὸ ἐπιστέγασμά της. Διὰ τοῦτο μία πράξις αὐθαιρεσίας, ἐφ' ὅσον δὲν ἀνάγεται εἰς ἓν αἶτημα, τὸ ὁποῖον θὰ τὴν ἐδικαίωνε καθ' ὃν λόγον θὰ ἐξεπληροῦτο, δὲν ἀνήκει εἰς τὴν